

JEVREJSKA VJE-
ROISP OVJEDNA
OPSTINA SEFARD-
SKOG OBREDA

САРАЈЕВО

ГОДИНЕ

• 1950 • 5000 •

עדה יהודית
ספרדית
סאראייבו

BIBLIOTEKA
JEVREJSKE OPŠTINE
SOFIJA

Old. No.

4137

Inv. No.

2-967

מִשְׁמֵחַ לְעַבְדֵיךָ, הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ, כִּי אֵלֶיךָ עָבָד אֵת
יְהוָה בְּשִׂמְחָה, כִּי לִפְנֵי מַלְאָכָיִךָ הָיָה כִּי יָצִיא אֵת
אֲדָמָה, אֵת עַמּוֹ וְאֵת אֲרָצוֹ, עַם יִשְׂרָאֵל בְּיָמֶיךָ
כִּי שָׂרְיָה בְּיָמֶיךָ הַעֲבָדָה בְּעֲבָדֶיךָ, הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ
עַמּוֹ כִּי שָׂרְיָה לְעַבְדֵיךָ, הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ, הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ
וְעַמּוֹ

Радуј се Господу, сва земљо!

Служите Господу весело, идите
пред лице његово пјевајући! По-
знајте Господ да је Бог. Он нас је
створио, и ни оно достојање ње-
гово, народ његов и ове паше ње-
гове. Улазите на врата његова са
славом, у дворе његове с хвалом.
Славите Га, и благосиљајте име ње-
гово.

Јер је добар Господ, милост је
његова у вјек, и истина његова од
кољена на кољено.

תחת שלטונו המוצלח והמחויב
שכ אדונו המלך

אליקסאנדיר הראשון קאראג'ורג'יביטש

הורה אבן פנה לבית הקדוש הזה
ביום ר"ח תמוז התרפ"ז ונקדש
ביום כ"א לילה אול התר"ן

За вријеме срећне и мудре владавине
нашег дичног Владара

ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА

АЛЕКСАНДРА ПРВОГ
КАРАЂОРЂЕВИЋА

Ударен је камен темељац овој светој кући
Божјој 13 јуна 1926 а посвећена је
14 септембра 1930

Sefardska Opština u Sarajevu.

Po prilik i tek sredinom XVI vijeka možemo govoriti o jednoj jevrejskoj zajednici u Sarajevu. Vjerovatno, da su u prvo vrijeme samo muškarci obitavali u ovome gradu, kamo su bili poslovno došli iz većih centara na Balhanskom Poluostrvu, da se onda konačno ovdje stalno nastane sa svojim porodicama. Prvi pisani dokument, protokol sarajevskog suda (sidžikal), koji se odnosi na život Jevreja u Sarajevu počinje od 1563 godine, ali nema sumnje, da su se bar nekoliko godina prije nastanili bili Jevreji u ovome gradu, i to u doba namjesništva Hadim Ali beja.

Odmah po svome dolasku stanovali su Jevreji slobodno, porazbacani po mnogim mahalama. Međutim, 1580/81 god. podigao je Jevrejima Siavuš paša, kasniji veliki vezir, posebno mjesto za stanovanje, t. z. «čilutana» ili kako su Jevreji to mjesto nazivali «kurtižo». Ovo skupno mjesto za stanovanje, koje se zvalo i «han», bilo je smješteno u centru grada, oko sadašnjeg starog hrama, jer su Jevreji bili po svome radu i zanimanju upućeni na najprometnije trgovačko mjesto u gradu, na čaršiju. Samo je do danas ostalo neobjašnjeno, koji su to bili pravi razlozi, da se Jevrejima odredilo odjeljeno mjesto za stanovanje. U Turskom Carstvu, naime, bila je nepoznata ustanova «geta» koji je, međutim, postojao u svakome mjestu Zapadne i Centralne Evrope kao i Italije. Postoji vjerovatnost, da je Siavuš paša podigao «čilutanu» na zahtjev ostalog nejevrejskog stanovništva ili možda baš na izričitu želju samih Jevreja, da ostanu svi na okupu i da budu što manje na smetnji muslimanskim susjedima.

Svakako, tačnija je pretpostavka, da je sarajevski «kurtižo» bio svojevoljni geto, a može se to izvesti i iz činjenice, da su Jevreji mogli posjedovati i nekretnine i stanovati van geta. I odista, Jevreji, ne samo da su se nastanjivali van zidina «hana» kada su se množili u tolikoj mjeri da je «han» postao tijesan, nego je i hram stajao od uvijek van zidina «kurtiža». Izgleda, da su u skupnom «hanu» stanovali samo siromašniji opštinari, koji su za stanovanje plaćali neznatan zakup. Za najsiromašnije stanare plaćala je taj zakup jevrejska Opština, koja je inače bila odgovorna za redovno plaćanje zakupa - «mukata». Za vrijeme opsade Sarajeva po Evgenu Savojskom, 1697 god., grad je teško stradao. Tom prilikom izgorio je «han» i hram, a osim toga mnogi su Jevreji u toj opsadi teško stradali. Vjerija, da je među njima bilo odvedenih i u

ropstvo, neprihvatljiva je i nema vjerodostojnih dokaza. Iza ove nesreće jevreji su vlastitim sredstvima iznova podigli «han» i plaćali zbog toga sniženi zakup, usljed čega je došlo sa Vakufom do tr-avica i mnogih procesa.

Nemoguće je sada odrediti tačan broj jevrejskih stanovnika u Sarajevu u ono doba, da bi se iz tih statističkih podataka mogli izvoditi kakvi zaključci u pogledu razvitka ove Opštine. Međutim, krajem XVIII vijeka, a to se može viditi iz općinskog »Pinkesa«, bilo je nešto više od 1000 jevrejskih duša u Sarajevu. Iz ovoga broja proizlazi, da se jevrejska zajednica u Sarajevu sporo razvijala, vjerovatno usljed čestih epidemija, ratnih strahota kao n. pr. usljed pohoda trupa princa Eugena Savojskoga, a i usljed seljenja njenih članova. U drugoj polovini XVIII vijeka, postojala je, naime, jevrejska opština u Travniku, koju su sačinjavali isključivo ovi doseljenici.

Usljed čestih požara od kojih je Sarajevo teško stradavalo, nisu nam sačuvana mnoga dokumenta za proučavanje prošlosti jevreja u gradu. Najstariji opštinski »Pinkes« bilježi tek od 1720 god. i od toga vremena tek imamo približno tačnu sliku o brojnom i materijalnom stanju, te kulturnim naporima naših predaka. U samoj unutarnjoj organizaciji sarajevska Opština se vidno ne razlikuje od drugih opština. Opštinom je upravljalo vijeće od pet lica, kome je trajao mandat jednu godinu, t. j. od Roš hašana do Roš hašana. U slučaju težih odluka bili bi pozvani i neki prisjednici iz naroda. Među vijećnicima najodgovorniju funkciju obnašao je »gabaj«. On je bio nadglednik hrama i vodio je u isto vrijeme i brigu o finansijama: da utjera opštinske dažbine, vrši sve isplate i da sve to pismeno unosi u opštinski »Pinkes«. Kod izbora opštinskog časništva vrijedio je kurijalni sistem. Bilo je određeno, koliko svaki vijećnik ima najmanje poroka da plati. Opštinski statut od 1731 g. napisan rukom na prvoj strani spomenutog »Pinkesa«, a koji je, za stalno, i prije bio na snazi, određuje u 12 tačaka sva prava i dužnosti opština. Prava su prilično skućena. Statut daje vijećnicima prevelika prava u odnosu prema pojedinim članovima zajednice i daje naslućivati na neki despotizam, koji je inače vladao u ono doba, pa i u najnaprednijim sefardskim opštinama. Opštinsko vijeće, ne samo da je vodilo brigu o onome što po današnjem shvatanju spada u njegovu kompetenciju, nego je uređivalo i odnose u porodičnom životu i t. d. Tako, među ostalim »hashamot« (zaključcima iz 1760 god.), Opštinsko vijeće određuje zabranu igranja karata, izuzev u određenim danima, zabranu mladoženji, da ide vjerenici bez dvojice čuvara, zvanih »šomrim«. Kasnije, u nekoliko navrata, određivao se i maksimalni broj gostiju, koji se smije pozivati na jednu svečanost, kako bi se time izbjegavalo luksuzu i suvišnom trošku.

Opštinskom vijeću pripadao je kao virilni član i rabin, bez čije se privole nisu donosili zaključci, ali koji nije imao pravo isključiti nekoga iz zajednice »herem«-om (anatemom) bez pristanka vijeća. Haham je u svima civilno-pravnim, a često i u krivičnim sporovima, sudio po jevrejskim vjerskim zakonima, te je svako ko se obraćao kadiji bio izopćen na neko vrijeme iz zajednice. Haham je od vlasti tolerisan, ali nije bio priznat na položaju, sve dok 1839 god. Sultan nije posebnim dekretom

postavio za hahambašia Mošu Pereru, priznavši mu i pravo jurisdikcije. Položaj hahambašia vezao bi i na dužnost i brigu oko pravedne naplate poreza.

Prihodi Opštine sastojali su se od poreza koji su plaćali opštinari i od vrijednosti licitiranih »mievot« u hramu. Nešto kasnije nailazimo i na prihod od »gabel« (taksa za klanje). Iz budžeta trošilo se djelomice na potrebe bogoslužja (plata hahamu, šohetima i t. d.), a djelomice opet na potrebe školstva, socijalne skrbi i u vanredne izdatke koje je tražilo režim bakšiša.

Oporezivanje opština spadalo je među važne zadatke opštinskog vijeća. Uz vjerske formule položili bi vijećnici prisegu, da će u svome poslu biti pravedni prema svima. Oni bi najprije sebi određivali visinu poreza, a onda bi tek pristupili razrezivanju poreza ostalim opštinarima. Kod toga bi se obvezali, da neće iznositi u javnosti ono što je rješavano na poreskim sjednicama. Svi su protokoli o tim sjednicama potpisani po svima prisutnim članovima.

Prvi je hram naročitom dozvolom Sultana, beralom, sagrađen u isto vrijeme kao i geto. Kada bi god hram stradao od požara ili od topovskih hitaca, uspostavili bi jevreji ponovno sa velikim žrtvama. Gore je već spomenuto, da je cijela jevrejska četvrt zajedno sa hramom stradala od opsade Evgenia Savojskoga. Tako je 1746 god. bio hram opet žrtvom požara, a dvije godine kasnije nailazimo već u »Pinbesu« na obračun o gradnji novog hrama. Od požara 1788 god. stradale su mnoge sarajevске mahale, ali je stradao i hram. Na inicijativu tadanjeg rabina Isak a P a r d e obvezali su se skoro svi odrasli opštinari, da će redovno davati po neki prinos za gradnju novog hrama, te su ove obaveze iznosile sedmično 32 i pol groša. Ovaj se hram nedovršeno srušio, i godine su prepravile, dok su jevreji ishodili od Sultana dozvolu za gradnju novoga hrama i dok je ta dozvola bila potvrđena od svih ostalih instancija. Teškom mukom bi 1899 god. novi hram posvećen, tako da isti, uz temeljite popravke od prije dva decenija, još i danas postoji kao »veliki hram« (Kal grande). Nešto kasnije zidan je drugi, zvan još i danas »novi hram« (Kal nuevo), mnogo manji po obimu i jednostavniji po izradi od »velikoga hrama«, ali ni on nije ostao pošteđen od požara iza okupacije u 1879 god. »Veliki hram«, međutim, ostao je netaknut. Ovaj je od tvrdog materijala i, veli se, da je stajao 15.000 dukata.

Položaj jevreja u Turskom Carstvu nije bio zakonom normiran. Prema jevrejima bili su, u glavnom, skloni i vlasti i stanovništvo. Islina, moć valije, poglavice jedne pokrajine, bila je velika, napose u Bosni, gdje se narod pozivao na neke privilegija i često je puca narod znao da bude u borbenom stavu prema Sultanu. Jevreji su plaćali Sultanu harač kao i svo ostalo nemuslimansko stanovništvo. Visina harača odmjeravala se prema materijalnom položaju pojedinca, dok bi Opština isti namirivala za najsiromašnije opštinare. Sredinom XIX vijeka uvedene su mnoge poreske reforme. Ukinut je harač, a uvedena askerija (vojnica), koju je plaćao svaki muškarac od 20 do 60 godina, ko nije musliman, i to 27 i po groša godišnje. Svi su stanovnici zemlje imali dužnost bomere (buluka)

Jevrejima kao i kršćanskoj raji bilo je zabranjeno, da se odijevaju kao muslimani, da nose oružje i t. d., ali su ova ograničenja ukinuta za

tolerancije vlade sultana Abd-ul Medžida (1839). Reformama novoga vladara dobili su i Jevreji neku političku ravnopravnost. Kada je sredinom XIX vijeka formiran »sarajevodavni odbor« i dodijeljen valiji, bio mu je članom Isak Salom. Njegov sin Salomon ef. Salom i Javer ef. Baruch bili su 1877 god. članovi turskog parlamenta. Salomon ef. Salom bio je i u delegaciji od 6 članova, koja je, po nalogu Hadži Loje i u ime »Nacionalnog Konventa« u Sarajevu, a u vrijeme okupacije Bosne po austro-ugarskim želama pošla maršalu Filipoviću da protestuje protiv daljnjeg prodiranja austrijske vojske.

Tako gdje vlasti ili vlastodršci nisu bili skloni Jevrejima, moglo se mnogo postići svemoćnim bahšišom. Za neke valije poznato je, da su teško ucjenjivali jevrejsko stanovništvo. Među ovima je najpoznatiji Ruždipasha, u drugom deceniju XIX vijeka, koji je teško ucjenio Opštinu. Istini za volju treba priznati i to, da je samo muslimansko stanovništvo optužilo ovoga tiranina kod Sultana, tako da je odmah svrgnut i osuđen na izgon.

Jevreji Sarajeva bavili su se, u glavnom, trgovinom, saraflukom, a pojedinci su na dosta primitivan način tjerali i razne obrte. Sa nekim tim obrtima bavili su se isključivo Jevreji. Oni su podržavali žive trgovačke veze sa Beogradom i Venecijom (preko Splita ili Dubrovnika), a kasnije i sa Bečom. Bili su najjači uvoznici i izvoznici u mnogim trgovačkim granama, a zajednički bi snažali sve one dažbine, koje je valjalo plaćati stranim tržištima. Često su obllazili pokrajinu u cilju naplate dugova, i na taj način su postepeno nastale jevrejske zajednice u mnogim mjestima Bosne. Kao liečimi (ljevari) bili su Jevreji vrlo rado viđeni i cijenjeni, a bili su jedini koji su prodavali ljekarije. To su oni drogeristi, kojih i danas ima još u Sarajevu. Jevrej Isak Salom bio je prvi obrazovani ljekar u ovim krajevima (studirao je 1840 god. medicinu u Padovi). Bio je vrlo viđen kod naroda i vlasti.

Kao ljekari, trgovci i sarafi, koji su tada jedini vršili banbarske poslove, dolazili su Jevreji Sarajeva često u dodir sa muslimanskim stanovništvom, te su među njima vladali lijepi odnosi susjeda. Isto tako lijepi bili su njihovi odnosi i sa pravoslavnim stanovništvom. Imamo nekoliko dokumenata iz XVIII vijeka, koji govore o tome, da se i same vladibe nisu ustručavali da sa Jevrejima čine finansijske transakcije.

U vjersko-kulturnom pravcu bili su Jevreji Sarajeva upućeni na suvjernike u Beogradu, Solunu, Carigradu i na škole u ovim gradovima. Do druge polovine XVIII vijeka bili su svi sarajevski rabini porijeklom iz drugih zemalja i pokrajina, a dolazili bi ovamo kao apsolutni veličih »ješivot« na strani. U XVII vijeku spominju se kao prvi rabini u Sarajevu Samuel Baruch i Macliah Mučadžon. Ovi su rabini sahranjeni u Sarajevu. Nadgrobni spomenik rabina Baruha nosi natpis od 1640 god., a po tradiciji je to na stariji spomenik na groblju. Gdje je do tada bilo groblje, ne zna se. Nekoliko godina djelovao je u sarajevskoj Opštini kao rabin i glasoviti haham Cevi Akbenaži, koji je ispred vojske Evgena Savojskog, 1686 godine, pobjegao ovamo iz Budimpešte. Taj je rabin poznat po borbama, koje je tada vodio u Amsterdamu protiv Hije Hajaona, poznatog avanturiste i kabaliste, koji se rodio i živio u Sa-

rajevu. Naročito spomena vrijedan je rabin Juda Hav Alkalaj, rođen 1788 god. u Sarajevu, koji je kasnije djelovao kao rabin u Zemunu. Isti je bio jedan od preteča modernog sionizma, pobornik i propagator obnove Palestine.

Dolaskom Rava Davida Parde, oko 1765 god., za rabina, nastaje nova era u jevrejskoj opštini u Sarajevu. Rijetki su ljudi obdareni sa toliko dobrih svojstava i velikih krijevosti kao što je slučaj sa Rav Davidom Pardom. U njemu su se odražavale posljednje zrake genijalnog stvaranja selardskog jevrejstva, da iza toga zavлада letargija i mrak. On je bio jednako velik kao čovjek i naučenjak. Koliko je god bio velik i učen u halahi, a naginjao je i kabali, imao je u isto vrijeme mnogo razumijevanja za praktične potrebe svakidašnjice. O vrijednosti književnog rada Rava Davida Parde stručna kritika još nije rekla svoju posljednju riječ. Među brojnim spisima možemo smatrati njegovo djelo »Hasde David« pravim remek djelom. Njegova najveća zasluga za našu zajednicu jeste uspostava »ješive« za studij talmuda i jevrejskog kodeksa u Sarajevu. Ješiva, pod njegovom upravom, veoma je cvala, a ostala je na doličnoj vrsni i kasnije za njegovih nasljednika, tako da od toga vremena sarajevski jevreji nisu bili više primorani da sebi traže u tudini jevrejske poglavice ili da se obraćaju poznatim rabinima na strani za kakav savjet ili sud u vjerskim pitanjima. Razvitkom sarajevske »ješive« nazadovala je ona u Beogradu, ali su sarajevski jevreji bili i dalje upućeni na beogradsku jevrejsku štampariju, osnovanu 1837 god. Nekoliko godina djelovao je Rav David Pardo u svojstvu rabina u Sarajevu, a kada je naumio da oseli u Palestinu, da tamo proživi posljednje godine života, odredila mu je Opština na ime mirovine 5 groša sedmično. Veliko poštovanje i duboku ljubav, koju je narod gajio prema ovom velikom rabinu, izražavalo se i u nazivu »morenu« (naš učitelj), kako i danas narod sa velikim strahopoštovanjem nazivlje Rava Davida Parđu. Još dugo vremena iza njegove smrti odražava se u odlukama opštinskog vijeća autoritet duhovnog nasljeda Rava Davida Parde. Rav Pardo je umro u Palestini. Mnogi rabini iza njega, te brojni članovi Opštine nisu se plašili težkih saobraćajnih veza, nego su se dali na dalek i pogibeljan put da stignu do Svete Zemlje i tamo završe zemaljski život. Izaslanici (keluhim) palestinskih institucija često su posjećivali i Sarajevo. Tu bi se onda u posrbnim kasicama skupljeni prinosi za one koji žive u zemlji praotaca predavali tim izaslanicima. Uvijek bi jedan od pelorice vijećnika imao resor tih palestinskih kasicu, zvanih »knapot«.

Od Rava Davida Parde ostalo sačuvano nam je polupuna lista sarajevskih rabina, sa oznakom njihove plate i njihove dužnosti, od kojih su najglavnije bile ove: održavanje četiri propovijedi u godini, funkcije »dajana« (sudije) i nadzor nad školom i ješivom. Razumljivo je, da se svi ovi rabini nisu isticali jednakim radom i učenošću, radi čega im ni narodna predaja nije sačuvala jednaku popularnost. Tako je n. pr., Rav Moše Danon postao popularan krivicom već spomenutog valije Ruzdi paše koji ga je bacio u tamnicu sa ostalim viđenijim jevrejima, da dobije od njih otkup. Navodno je Rav Danon pretrpio oslobođenje iz tamnice i svoju naprasnu smrt, koja ga je i odista stigla u Stocu, na putu za Palestinu. Prije kratkog vremena proslavljena je, uz veliko učešće

naroda, 100-godišnjica njegove smrti. Rabini koji su služili od sredine XIX vijeka ovamo dovoljno su poznati po pričanju starijih i po njihovim bliskim potomcima, koji žive i danas u našoj sredini. Tako su bili vrlo omiljeni nadrabini Jehuda Josef Finci, koji je bio u funkciji od 1886 do 89 god. i nadrabini Abraham Abinun, koji je umro 1907 god. Taj posljednji bio je pozvan iz Travnika na položaj sarajevskog nadrabina, te je radi svoje povučeniosti i skromnosti neobično poštivan u narodu. Narodna mašta ukrala je njegovu ličnost mnogim pričama, pripisujući mu čak i svojstvo rabina čudolvorca. U septembru 1917 god. svečano je ustoličen za nadrabina Dr. Moric Levi, koji je i danas na tom odgovornom položaju.

Unutar jevrejske zajednice Sarajeva blagotvorno su djelovale osim Opštine mnoge institucije i društva. Po starosti, prvo mjesto zauzima »Hevra Kedoša«, koja je do prije malo decenija vrtila uz Opštinu sav socijalno-humanitarni rad, a taj je rad bio vrlo razgranat. Ostala društva, u koliko su postojala, imala su više vjerski karakter. O njima znamo tek iz pojedinih skupocjenih sinagogalnih predmeta, koje su ona zavještala opštini, pa se isti i danas još nalaze u posjedu »Hevre Kedoše«.

Krajem prošloga vijeka, i u ova tri posljednja decenija, razvila se opština stalno i u svakom pravcu. Ojačala je brojčano, uredila je svoje finansije, a organizacioni i administrativni rad uputila je prema zahtjevima vremena. Razvitak opštine vidimo iz njenih statuta, iz protokola sjednica Opštinskoga Vijeća, iz komparativne slike njenih budžeta i t. d.

Prvi statut Opštine, potvrđen od vlasti, datira od 1882 god., a nosi naziv »Privremeni pravilnik za španjolsku izraelitsku vjersku opštinu u Sarajevu«. Po osome statutu upravu sačinjavaju 12 odbornika i 4 zamjenika, koji se biraju na 3 godine. Pravo biranja imaju samo oni opštinar, koji plaćaju preko tri forinta državnoga poreza godišnje. Opštinsko Vijeće ima pravo, da razrezuje opštinski prirez do 20% od svih izravnih državnih poreza.

Drugi statut, predložen vlasti još 1915 god., a potvrđen tek 1919 god., nosi naziv »Pravila jevrejsko-Selardske Opštine u Sarajevu«. Upravu sačinjavaju 18 odbornika i 4 zamjenika, a biraju se na 4 godine. Sada se već Uprava dijeli na predsjedništvo i vijeće. Svake 2 godine otpada polovica odbornika, koji se onda izborom nadopunjuju. Ovaj statut uvodi po prvi puta »Službeni red« (pragmatiku) za opštinske činovnike i službenike.

Treći statut, potvrđen 1922 god., nosi dva glavna obilježja, što se proširuje djelokrug Opštine na socijalno i kulturno-prosvjetno polje.

Četvrti statut, i posljednji, od 1930 god., razlikuje se od predašnjeg u tome, što se svi odbornici biraju svake 4 godine, a pravo biranja imaju samo oni koji plaćaju opštinski prirez.

Iz opštinskih budžeta, već kako iz godine u godinu slijede, započa se stalan napredak, kako u uvođenju novih stavaka za razne organizacione, socijalne, vjersko-prosvjetne, karitativne i druge slične svrhe, tako u budžetarnoj tehnici i načinu oporezivanja opštinar. Pošto je raznim pozarima stradala arhiva opštine, nije moguće dati tačne podatke o budžetima, koji su prethodili starom »Pinkesu«, koji se kao

najstariji zvanični dokument opštinske arhive nalazi danas u posjedu Opštine. Zato smo prisiljeni ohrzeti se samo na one budžete, koji su sačuvani u "Pinkesu". ✓

1796 god. nailazimo u opštinskom "Pinkesu" na prvi budžet, koji već ima glavna obilježja jednog opštinskog budžeta, ali je još daleko od toga, da precizno i specifičirano pruži pravu sliku djelovanja u Opštini. Opštinskih mjerila za oporezivanje opštinaru još uvijek nema, nego se oporezivalo više od oka. "Gabajim" vodili su opštinske finansije po svome najboljem znanju i oni, gore označene godine, predlažu budžet, u kome su globalno označeni rashodi sa 136.099 aspri, a prihodi sa 146.370 aspri, što iznosi oko 11.000 odnosno 12.000 groša.

U budžetu od 1731 god. spominje se već "gabela". Vjerovatno, da je ova opštinska taksa postojala još i prijašnjih godina, ali se nije našlo sigurnih podataka o njoj.

Budžetiranje u asprama vodi se sve do 1778 god., dok daljnji budžeti već glase na groše.

Tako u budžetu za 1778 god. rashodi iskazuju sa 2555 groša i 32 pare, a prihodi sa 2655 groša i 32 pare.

Naredne budžete spomenućemo samo u toliko, u koliko sadržavaju kakvih novina u načinu oporezivanja ili slično.

Tu nam već pada u oči budžet za 1900 god., jer u njemu već donekle vidim bitne osobine jednog specifičiranog, i preglednog budžeta. Među rashodima nailazimo na stavke, kao: plaće za Rabinat i ostalo sveštenstvo, školsku nastavu, penzije činovnicima i pripomoći službenicima, potrebe socijalne službi i t. d., a među приходima na prihode od "gabele", hrana (taksa za vjenčanje, "micvot", sjedala u hramu), školarine i t. d. Rashodi iznose 13.607 forinti, a prihodi 10.400 forinti. Ovaj je budžet vrlo važan i po tome, što se iz njega vidi, da Opština sa dotadašnjim poreskim sistemom nije mogla ispuniti sve svoje zadatke i da je uslijed toga morala definitivno da napusti stari i zavede novi poreski sistem, predviđen još statutom od 1889 god. Opština naimo, odlučuje da pokrije budžetni manjak jednim opštim opštinskim prizcom. Prilikom izrade budžeta pozvani su opštinaru, da se izjasne o tom novom načinu oporezivanja. Od 217 pozvanih odobrili su ovo novo oporezivanje 184 opštinaru. Ali se, pored svega toga ipak nije provelo ovo oporezovanje, nego se našlo kompromisno rješenje oporezivanjem po klasama. Ustanovljene su 3 klase, a svaka klasa po 3 kategorije. Oporezivanje kretalo se između 10 do 250 forinti godišnje.

Budžetom od 1911 godine, koji iskazuje rashode sa 48.279 kruna, a prihode sa 36.470 kruna, uvodi se jedna finansijska novina u tome, što se ustanovljava opštinski prizac na osnovu izravnog državnog poreza, i to u visini od 12% toga poreza. Ova poreska stopa varira već prema potrebama Opštine.

U budžetu iz 1915 god., koji predviđa rashode u iznosu od 60.741'49 kruna, a prihode u iznosu od 44.310'67 kruna opažaju se već osjetni rezultati toga novog načina oporezivanja.

U budžetu od 1920 god. sa rashodima od 727.490 — kruna i prihodima od 623.802 — kruna, dolaze pored stavke za vjersko-prosvjetne svrhe, u velikoj mjeri do izražaja razne do tada nove stavke, koja svaka za sebe predstavlja od strane Opštine izdašno pomaganje jednog važnog vjersko-prosvjetnog ili socijalnog pothvata zajednice. Među ovim stavkama ističe svojim zamašajem, stavka za gradnju hrama i stavka za mirovine opštinskih činovnika i službenika. Ova potonja stavka funkcira u budžetu sa 25.000 — kruna, a zavodi se na osnovu statutom predviđene ustanove o mirovini, te se u neprekidnom rastu penje u budžetu od 1930 godine do visine od 78.000 dinara godišnje. Stavka za gradnju hrama, a ona se stalno ponavlja u svakom budžetu, varira i prema finansijskom stanju ove akcije.

Počevši od 1923 god. predviđa se u svakom budžetu stavka za hebrejsku školu "Sala Benura", a od 1924 god. stavka za ugradivanje groblja. Ova se stavka, pošto je ta akcija uspješno privedena kraju, ukida u budžetu za 1930 god.

Najzad, spomenućemo budžete iz 1925 god. i 1930 god., koji ubjedljivo govore o velikoj razgranatosti posla u Opštini. Tako budžet iz 1925 god. iskazuje rashode sa 1.150.500 — dinara i isto toliko prihoda, a budžet iz 1930 god. rashode sa Din. 1.563.750³⁶ i prihode sa 1.578.500³⁶ dinara.

Isto tako na polju školstva bilježi Opština lijepe uspjehe.

Odmah u početku, i onda jedan cio niz godina, u školi Talmud-Tora, koja je bila smještena u Logavini ulici predaje se samo vjerska obuka. Zanimljiva je činjenica, da je nadzor Opštine nad ovom školom bio toliki, da se uvodi stalno sedmično inspiciranje od strane Opštine po naročito imenovanim "mišadelim", koje bi uslijedilo svake subote, te bi učenici pred ovim opštinskim izaslanicima morali da polažu ispit o apsolviranom materijalu tokom prošle sedmice.

1894 god. razmišlja se već ozbiljno na usavršavanje nastave u školi Talmud-Tora, tako da Opština zaključuje, da se postara za nastavnu silu za poduku u srpsko-hrvatskom jeziku. Opaža se, naime, kod tadašnje mladeži nedostatak u poznavanju toga jezika.

Pošto se stara zgrada Talmud-Tora pokazala u svakom pogledu nepodesnom za jednu školu, zamjenjuje se ista s jednim zemljištem, na kome je Opština 1903 god. sazidala svoju današnju zgradu i u njoj je smjestila školu Talmud-Tora.

Stalna je bila želja Opštine, da od Talmud-Tora učini modernu konfesionalnu školu, ali iz nedostatka materijalnih sredstava morala je odustati od svoje namisli, te 1910 god. država uzima školu pod svoje i nastaje od toga vremena "Narodna osnovna škola".

Ova je škola od uvijek bila velika briga Opštine. Tako je Opštinsko Vijeće od 1895 god. postavljalo svoje inspektore i školske odbore sa zadatkom, da nadziru rad škole i pronalaze savremenije metode nastave.

I naši daci na visokim školama u Beču vode računa u budućnosti ove škole, pa još 1903 god. šalju Opštini na studij jedan sistematski plan

moderne nastave za ovu i slične škole. Opština uzima u pretraz ovaj plan nastave i imenuje specijalni Odbor za ispitivanje mogućnosti izvedbe toga plana.

Opština se obrađa nadrabinatu u Soliji sa molbom, da joj pošalje moderne učbenike za nastavu.

1904 god. otvara se »dječje igralište«, zamišljeno kao priprema za pohadanje škole. Danas više ono ne postoji, nego Opština osniva svoj »Gan Hajeladim« (dječji vrt), koji djeca pohadaju u tolikoj mjeri, da je Opština morala obrazovati dva odjelenja sa 9 učiteljice. U njemu djeca uče razne igre i pjesmice na srpsko-hrvatskom i hebrejskom jeziku.

Hebrejski jezik, uz vjeronauk, uči se počam od 1884 god. također i u svim razredima Talmud-Tora (današnje IV Narodne osnovne škole)

Nadzor nad obukom vjeronauka spada prema statutu u kompetenciju Nadrabina, konzultativnog člana školskog odbora Opštinskog Vijeća, koji vodi brigu o tome, da se ta obuka provede što savjesnije.

Opština također pridonosi svoj obol za »Jevrejski Srednji Teološki »avod« u Sarajevu, čiji je rektor uvaženi nadrabini Opštine g. Dr. Moric Leci, a svrha je »avoda, da spremi kvalifikovani i u jevrejskoj teološkoj nauci dovoljno upućeni sveštenečki podmladak, time što je ovom zavodu najspremnije stavila na raspolaganje potrebne prostorije u svojoj zgradi. Promičući istu svrhu, Opština stipendira i jednog svog bliženika na rabinskom Seminaru u Beču.

Neumorna u svome radu na promicanju vjersko-prosvjetnih, socijalnih i karitativnih interesa cjelokupne vjerske zajednice, Opština pomaže također i svaku plemenitu jevrejsku akciju opšteg interesa. Naročito valja istaći izdašnu pomoć Opštine za akciju monumentalnog ograđivanja groblja, koju je akciju ona, uz »Hevra Kedošur«, smatrala kao svoju vlastitu.

Opština se isto tako stara o nacionalnim akcijama opšteg jevrejskog značaja i zauzima u tom pogledu dolično mjesto, prilazući obilno za Keren Hajesed, (fond za obnovu Palestine) Keren Kajemel Lejizrael, (hebrejski Narodni Fond), Svjetsku Konfederaciju selarčkih jevreja, Jevrejsku štampu u Sarajevu, akademске menze u Beogradu i Zagrebu i t. d.

Konačno, kao kruna tolikih napora, Opština, kojoj je na čelu agilni i požrtvovni predsjednik g. Avram Majer Altarac, posvećuje sada,

14 septembra 1930—21 elula 5690

i velebni hram, koji će za dugo biti medašni kamen u istoriji jevrejske zajednice u Sarajevu.

ויהי כבבליית שלמה לבנות את בית ידוה ואת בית
 המלך ואת כל חשבן שלמה אשר חשבן לעשות :
 ויהי ידוה אל שלמה הנית באשר נראה אליו
 בנבואה : ואמר ידוה אליו שמעתי את המלך ואת
 החתן אשר התענתה לפני ה' ואת הבית החד
 אשר בנה ליהוה אשר יבנה ידוה עמי ואת
 בית ידוה

1-2 א. ט.

А кад Соломун сврши дом Господњв
 и дом царски и све што жељаше Соломун
 и рад бијаше начиниши.

Јави се Господ Соломуну други пут,
 као што му се бјеше јавио у Гаваону;

И рече му Господ : услишио сам молбу
 твоју и молишву твоју, кајом си ми се
 молио; осветио сам шай дом који си са-
 зидао да шу намјесшм пме своје до ва-
 јека; и очи ће моје и срце моје биши ондје
 вагда.

Gradnja nove sinagoge.

Ovi reci imaju svrhu, da prikažu u najkraćim potezima najvažnije momente u radu Odbora za gradnju hrama, koji je intenzivno i neprekidno radio od 1993 god. do dana današnjega. Njegova funkcija ne prestaje ni dalje, sve doli dok se ne likvidiraju sva nerješena, u glavrom finansijska pitanja.

Zamašaj rada Odbora za gradnju hrama ilustrira dovoljno činjenica, da je započeo radom nemajući na raspolaganju skoro nikakvih finansijskih sredstava. On je bio kadar, za kratko vrijeme da najveći dio tih sredstava skupi, i da svlada sve zapreke tehničke i finansijske prirode, i napokon da podigne ovako monumentalno djelo kao što je novi seldarbski hram u Sarajevu.

Stvarako, rad ovoga Odbora bio je mnogo olabšan time, što je započeo i djelovao u eri pune slobode i jednakopravnosti svih vjeroispovjesti i što je kod njerodavnih faktora naišao na razumjevanje, potporu i predusretljivost. Odbor je mogao izvršiti svoju uzvišenu misiju u take kratkom razdoblju, i u tom činu i iz toga razloga, što je bio u sretnom položaju, da mu nikakvi propisi nisu naredivali, da se novi hram ne smije podići na drugom nego samo na onom mjestu gdje su se nalazile dosadašnje jevrejske sinagoge, počevši od druge polovice XVI vijeka do danas; da novi hram ne smije biti »ni za aršin širi, ni za aršin duži, a ni za zeru viši« od dosadašnjega hrama, kako je glasilo feriman od mjeseca ramadana godine 1208 (1794), a koji se feriman odnosio na gradnju staroga hrama u Velikoj Avliji.

Pobožni narod, sa puno pijeteta i nostalgije, zatvara današnjim danom vrata starog »velikog« hrama i svih ostalih starih hramova u Sarajevu, koje je izgrizao zub vremena, a u kojima su njihovi predci dugim i dugim godinama »shrušeno« upućivali svoje molitve Svevišnjemu.

I danas, trijemom novog velebnog hrama odjekuje veličanstveni Aleluja ovog istog pobožnog naroda, izdiže se slava i hvala nebu, da za njegovo podizanje nisu bile potrebne ni fetve ni sultanovi ferimani ni kadilini zapisnici, nego isključivo neograničena sloboda ispovjedanja i puna jednakopravnost koja vlada u našoj oslobođenoj i ujedinjenoj Otadžbini pod mudrom i sretnom vladavinom našeg dičnog

Kralja Aleksandra Prvog Karadorđevića.

Ideja da se u Sarajevu gradi novi hram, nije nova. Ima već mnogo godina kako su Jevreji grada Sarajeva osjetili potrebu jedne nove sinagoge koja bi odgovarala broju umnoženog jevrejskog stanovništva a po svome vanjskom izgledu i unutrašnjem uređaju, duhu vremena. Stara sinagoga, sagrađena, silom okolnosti, uz tolika propisana ograničenja, a posvećena prije ravnih 109 godina, danas već trošna i u svakom pravcu nepodesna, vapi već odatna za odmjenu. Naše žene, ti vjermi čuvari lijepih jevrejskih tradicija i svete vjere, bile su usljed pomanjkanja mjesta gotovo isključene od hranja, a i ona mjesta na galerijama, koja su bila određena za njih, nisu nikako odgovarala potrebama vremena. Sva školska omladina, koja bi se imala napajati vjerskim osjećajima i moralnim odgojem, lutala je za vrijeme najvećih vjerskih praznika po dvorištima hrama, ne nalazeći mjesta u samim hramovima.

Još 1900 god. najvideniji Jevreji grada Sarajeva naglasili su na jednom skupu, da je ovo stanje neodrživo i donijeli su zaključak, da se pristupi gradnji novoga hrama. Konstatirao se u tu svrhu Odbor, te se počelo sa sakupljanjem priloga. Međutim, nije bilo dovoljno energije i izdržljivost za ovakvo djelo, te je zamro svaki daljnji rad u samom začetku. Poslije jednog decenija ponavlja se ovo isto. Opet se samo ostaje pri konstataciji da je velika potreba za novim hramom. Prve godine iza Svjetskoga Rata pokrenula se opet akcija za gradnju novoga hrama, ali se stalo i ovoga puta pred teškoćama i troškovima. Tek godine 1923 pokreće Opštinsko Vijeće ovu stvar ponovo sa mrtve tačke, ali ovoga puta je to učinjeno sa mnogo člana, volje, požrtvornosti i vjere u uspjeh. I taj uspjeh, ovoga puta, nije izostao. Opštinsko Vijeće, apelirajući sada na sve Jevreje da obilnim doprinosima omoguće ostvarenje ove zavjetne misli, podijelilo je darivaoce u četiri kategorije, omogućujući im se svima darivaocima isplatu obećanoga priloga u mjesečnim obrocima. Neposredno iza apela, usvojen je po istom Vijeću i statut od 7 novembra 1923, po kome Opština, prema darivaocima prima na sebe izvjesne obaveze vjerske i počasne prirode. Odmah po objelodanjenju ovoga statuta, sazvalo je Opštinsko Vijeće 17 novembra 1923 god. sve najvidenije Jevreje na jedan širi skup. Ovom pozivu odazivlju se svi bez iznimke i oduševljeno, te obećaju znatne svote u svrhu gradnje novoga hrama. Na tome skupu donešen je jednodušni zaključak, da se što prije pristupi ostvarenju zamisli. Zaključeno je na istom skupu, među ostalim i to, da se novi hram ne smije da sagrađi na zemljištu, na kome se nalaze stari hramovi, kako Jevreji ne bi usljed rušenja istih ostali za vrijeme gradnje bez hrama. Još na ovom prvom skupu pristupilo se izboru radnoga odbora za gradnju sinagoge, koji je Odbor imao da rukovodi čitavom akcijom.

Na čelo ovoga Odbora stavlja se oduševljeno sam predsjednik Opštine g. Avram Majer Altarac, a njemu uz bok nadrabini Dr. Moric Levy, glavni inicijatori gradnje novoga hrama. U Odboru je na okupu elita našega društva, svi prožeti jednom te istom misli, da valja prebroditi sve zapreke, podnijeti sve žrtve i stići do cilja.

Premda za početak nisu stajala na raspolaganju skoro nikakva sredstva, Odbor je čvrsto vjerovao u poslovičnu darožljivost sarajevskih Jevreja, te je odmah pristupio organizovanju svoje prve sabirne akcije.

Opština, nemajući svoga gradilišta, morala je u prvom redu da pronađe pogodno zemljište. Odbor je po stručnjacima dao pregledati sva zemljišta, koja bi došla u obzir, pri čemu je zahtijevalo priličnih poteškoća i vjerski propis glede položaja ehala (svetišta). Veliki dio vlasnika zemljišta, u ono doba, nije htio u opšte da pregovara o prodaji, drugi su opet obzirom na konjunkturu u godinama 1923 i 1924 zahtijevali nesrazmjerno visoke svote, tako da je samo pitanje zemljišta oslalo neriješeno nekoliko mjeseci. Napokon, 18 februara 1924, donešena je po Opštinskom Vijeću odluka, da se kupi zemljište između ulice Kralja Petra i Obale Vojvode Stepe Stepanovića, jer je ovo zemljište od stručnjaka označeno kao jedno od najpodesnijih za gradnju hrama.

Sada se pristupilo samoj gradnji. Za projekat raspisan je internacionalni natječaj. Obzirom na raspisane znatne nagrade i na zanimivost građevnoga predmeta, odaziv je bio vrlo velik. U natječaju učestvovalo je četrdesetpet arhitekata iz svih krajeva svijeta. Jury sačinjavali su tri stručnjaka i četiri lajika. Isti je proučio sve projekte i na sastancima od 23, 24 i 26 oktobra 1924 donio je svoju odluku. Od svih projekata pripušteno je samo jedanajest ušem izboru. Pošto od ovih nijedan po svojim kvalitetima nije znatno dominirao nad ostalima, to je jury našao za shodno da odustane od dodjeljivanja raspisane »prve« nagrade, nego da ukupnu za ovu »prvu« nagradu određenu svotu, razdijeli na četiri dijela i onda da podijeli samo dvije »druge« nagrade i dvije »treće« nagrade, a osim toga da se otkupi jedan projekat, te jednome natjecatelju izrazi zahvalno priznanje.

Prema tome je odluka jury-a glasila ovako

- 1 »Druga nagrada« pod »Slikovito«: Rudolf Lubyński, Zagreb.
- 2 »Druga nagrada« pod »Moriah«: Karl Pařík, Sarajevo.
- 3 »Treća nagrada« pod »Esther«: Edo Mikloš — Schreiner, Zagreb
- 4 »Treća nagrada«: Ivan Kronfuss, Cordoba.
- 5 Otkupljen je projekat »La fuente de sencia« od Morica Levija,

Zagreb.

Odbor je priredio izložbu svih projekata, te je ista trajala od 28 oktobra do 2 novembra 1924. Pošto je to bila prva izložba ove vrste u Sarajevu, bila je vrlo živo posjećena i pobudila je neobično veliko interesovanje kako kod stručnjaka tako i kod publike.

Pošto su se ponovno i svestrano proučili svi nagrađeni projekti, naročito obzirom na mjesne prilike i predviđena finansijska sredstva, zaključilo je Opštinsko Vijeće na sjednici od 22 decembra 1924, da za gradnju hrama usvoji projekat g. Rudolfa Lubynskoga, arhitekta iz Zagreba.

U sporazumu sa arhitektom izvršene su neke promjene na projektu i utvrđen cio plan za izvedbu ove gradnje.

Maja mjeseca 1925 raspisan je natječaj za izvedbu gradnje kao takve, bez interieur-a. Na ovaj natječaj stiglo je šest ponuda, od graditelja iz raznih mjesta naše Kraljevine. Ponude su se kretale između 16,680.382 i 11,915.516 dinara.

Ove ponude, da se samo za gotu gradnju izdaju tolike svote, usljed nedostatka finansijskih sredstava, nisu bile prihvaćene. Odbor se ponovno

obraća na arhitekta, da clo projekat uprosti, kako bi gradnja znatno pojediniła, a da ipak kod toga ne trpi na ljepoti i monumentalnosti.

Odbor, u maju 1926 god., a na osnovu preradenoga projekta, raspisuje ponovni natječaj. Za ovaj drugi natječaj prijavljuje se opet šest nadmetalača. Konačne sume kreću se sada između 8,282.985 i 7,707.741 dinar. Izvedba gradnje bila je povjerena firmi "Till i Šimić", graditeljima iz Sl. Broda, kao najjeftinijim ponuđačima.

Za polaganje kamena temeljca određen je 13 juni 1926. Taj dugo očekivani dan osvanuo je pun sunca i ljepote; lica vjernika bila su ozarena blaženstvom, a sva srca razdragana i vesela, što se napokon podiže ovaj velebni hram i time pristupa djelom ostvarenju davnajšnjeg sna.

Na mjesto gradnje dohrlili su listom svi Jevreji grada Sarajeva. Gradilište je bilo prekriveno svjetlom. Njegovo Veličanstvo, naš dični Kralj, udostojilo je Jevreje grada Sarajeva, određivši za ovu značajnu slavu svoga posebnoga izaslanika u osobi armijskog generala g. Krste Smiljančića. Kraljevska Vlada ukazala je naročitu pažnju i odaslala na tu svečanost svoje ugledne članove, i to gg. Dra Milana Srđkića, ministra za Konstituantu, Dra Vasu Ivanovića, ministra saobraćaja i Dra Vladu Andrića, drž. podsekretara za Agrarnu Reformu. Pozivu Opštine odazvao se i Vrhovni Rabin g. Dr. Isak Alkalaj, koji je došao lično da blagoslovi ovo sveto djelo. Ovu su proslavu prisustvom svojim uveličali brojni delegati iz svih jevrejskih opština naše Kraljevine i Selardske opštine u Beču, načelnik grada Sarajeva sa opštinskim Vijećem, te bez iznimke svi civilni i vojni dostojanstvenici Sarajeva, predstavnici svih kulturno-prosvjetnih i humanih društava u gradu. Ovaj je dan zabilježen u analima Opštine kao jedan od najznačajnijih i najsvetčanijih u istoriji jevrejske zajednice Sarajeva, kao simbol bratske ljubavi i vjerske tolerancije.

Koga dana bio je priređen svečani banket u svečanoj sali Gradske Vijećnice.

Velebna svečanost polaganja kamena temeljca, te požrtvornost i ushićenje naroda za ideju gradnje, dala je članovima Odbora još većega polistrčka za rad.

Iza polaganja kamena temeljca, počela je gradnja da napreduje rapidnim tempom. Međutim, privredna kriza zahvatila je sve slojeve naroda. Nastaju materijalne poteškoće i Odbor za gradnju teško se bori. Žrtve, koje se traže od svakog pojedinoga člana Opštine postaju svakim danom osjetnije, a kod mnogih gotovo nesavladljive. Gradnja dolazi pod brov još koncem godine 1927, a zbog finansijskih teškoća i mnogih tehničkih zapreba, koje su lezale van domašaja poduzetničke firme, kolaudacija gradnje provodi se tek 4 aprila 1929 god.

Još za vrijeme zidanja same zgrade, Odbor je pojedinačnim natjecajima morao predavati na izvedbu sve ostale radove, čija je priroda neodložna, a imala su se izvršiti uporedo sa samom zgradom. Iza provedene kolaudacije, izgledalo je, da usljed potpuno iscrpljenoga budžeta Odbor neće biti u stanju ovo djelo uopšte da dovrši. Ponovni apeli na narod, da učini posljednji napor, pridonese još i posljednju žrtvu, kako bi

se dovršila ta gradnja, nisu ostali bez odziva. Zrtvovalo se, koliko se je moglo, i donosilo na oltar ovoga svetoga pothvata. I danas su Jevreji grada Sarajeva sretni i blaženi, što su se ogromne žrtve urodile uspjehom i što su dovršili ovo veliko djelo, koje se poput alem kamena predaje budućim pokoljenjima u amanet, u slavu Boga i svete vjere.

Opis same zgrade daje na drugom mjestu sâm arhitekt. Opisi su ipak samo mrtve riječi na papiru. Najrječitije govori o sebi djelo kao labavo, njegova ljepota, solidnost i monumentalnost.

Taj jedinstveni hram ujedno je dokaz stvaralačke snage i preduzimljivosti našega naroda, jer su gotovo sve radove izvele naše vrijedne domaće snage i domaća preduzeća.

Glavna zadaća Odbora za gradnju bila je ta, da odluči o svima radovima tehničke prirode, da iste daje izvoditi i neprestano vodi brigu o tome, da se dovrše besprijekorno i pravovremeno. Uporedo sa ovom zadaćom primio je Odbor dužnost na sebe, da skupi sva novčana sredstva, potrebna za izvedbu gradnje.

Pošto je Odbor započeo djelo bez ikakvih fondova i drugih finansijskih vrela, ova ga je druga dužnost tištila kao mora i zahtevala neopisivih poteškoća. Neograničena ljubav za ovu ideju i neumoran rad članova Odbora sa predsjednikom g. Avramom Majer Altarcem na čelu, učinili su, da je Odbor upravo srastao sa tom akcijom, te uspjeh nije mogao izostati.

Odbor za gradnju organizovao je potrebno sabiranje novčanih sredstava u mnogo pravaca. Statut od 7 novembra 1923, po kome se Opština obvezuje prema darivaocima na izvjesne počasti, trebao je da dobije i svoju materijalnu osnovu. Odbor je povezao gotovo sve vjernike u čerstu falangu, tako da su se pismena darovna očitovanja množila iz dana u dan. Ali sve to još nije bilo dovoljno. Naše vrijedne žene, zagrijane jednakom ljubavlju za ovo veliko djelo, nisu zaostajale u pozrtvovnosti, te su i one, između sebe, provele organizaciju na taj način, što se svaka pojedina obvezala na redovno davanje priloga u mjesečnim obrocima, sve dok ne skupi potrebnu svotu za izgradnju mramornoga svetišta. Kada i ti redovni mjesečni doprinosi organizovanih žena nisu za ovo dostajali, valjalo je pojačati i ubrzati sabirnu akciju među ženama, koja je sada potpuno uspjela. Iz ovih povećanih sredstava gradi se jedinstveno mramorno svetište, koje danas krase novi hram.

Kada se ispostavilo, da ni ovoga puta sve žrtve vjernika nisu dovoljne za dovršenje hrama, obratio se Odbor na Kraljevsku Vladu, da mu dadne potrebno drvo za gradnju. Kraljevska Vlada izišla je u susret ovoj jedinoj molbi Jevreja grada Sarajeva i time su nastale velike olakšice u finansijama. Ovim prilogom ona je dokumentovala, koliko joj na srcu leži kulturni i vjerski napredak svih državljana bez razlike vjere.

Odbor za gradnju morao je, silom prilika, da se obrati i na Opštinu grada Sarajeva, na sve novčane zavode i sva jevrejska društva u gradu, da doprinesu za gradnju hrama. Sve te institucije pokazale su mnogo predusretljivosti i razumijevanja.

Bratski apel na jevrejske opštine u Kraljevini i na mnoge prijatelje na strani našao je lakoder bratskoga odziva.

U toku gradnje privredni rastoj i kriza onemogućili su mnogim dobrim i inače darežljivim članovima Opštine, da iskupe svoja časna obećanja. Prijetila je čista opasnost, da će zasnovano djelo ostati samo započeto a nedovršeno. Opština je morala pribjeći zajmovima. Ona sama nije posjedovala dovoljno nepobitnoga imanja, potrebnog za osiguranje hipotekarnog zajma, te se obratila na kulturno-prosvjetno društvo »La Benevolencija«, da pomogne u toj teškoj situaciji. Društvo se najspremnije odazvalo pozivu Opštine i jednodušnim zaključkom glavne skupštine dozvoljava hipotekarno opterećenje svoje palače u Misirbinoj ulici. Na taj način omogućen je zajam kod Državne Hipotekarne Banke, i to najprije zajam od 2.000.000 dinara, a onda još jedan od daljnjih 1.000.000 dinara.

Za polupuno i konačno dovršenje ovog veličanstvenog hrama nisu bila ni ta sredstva dovoljna. I u toj teškoj situaciji našao je Odbor izlaz na taj način, što je po Opštini sklopljen vrlo povoljan zajam sa »Jadransko-Osiguravajućim Društvom«, u visini od 5.000.000 dinara, uz ista osiguranja kao kod zajma Državne Hipotekarne Banke, ali uz mnogo nižu kamatnu stopu, te su time prijašnji zajmovi konvertirani. Ovom predusretljivošću spomenuto osiguravajuće društvo je zadužilo Opštinu na veliku blagodarnost i priznanje.

U svrhu da se namaknu nova sredstva, isposlovao je Odbor od Ministarstva Poljoprivrede i Voda dozvolu za emitiranje lutrije u iznosu od 1.000.000 dinara, ali svi napori da se ista plasira ostali su, na žalost, bez uspjeha, te je Odbor bio prisiljen, da svima onim licima koja nisu bila voljna privesti kupovninu fondu za gradnju vrati novac.

Naročitu pažnju posvetio je Odbor na propagandu za akciju gradnje hrama, održavajući mnoge skupove i skupštine, čajanke i mitinge. Najveći finansijski efekat polučen je time, što su članovi Odbora neumornim radom predobijali pojedince u Sarajevu i van Sarajeva, da što izdašnije prilazu za gradnju hrama. Na taj način skupljeni su mnogi prilozu u većim iznosima.

Djelo je napokon privedeno kraju, blagodareći energiji, ustrajnosti i poštovanosti svih članova Odbora za gradnju hrama. Ali sve ovo ne bi dostajalo, da nisu svi jevreji, bez razlike na dob i spol, na staleški položaj i imućstvene prilike, bili oduševljeni za ovu uzvišenu svrhu, da nisu svi oni godinama doprinosili ogromne žrtve, uvjereni da čine jedno veliko kulturno i plemenito djelo od istorijskog značaja za jevrejstvo ovih krajeva.

U ovako kratkom prikazu je nemoguće iznijeti samo i jedan dio tih velikih napora članova Odbora i nezaboravnih zasluga svih onih koji su predano radili za ovu akciju. Opština će sve ove saradnike kao i dobrotnike da ovekovićuje u jednoj posebnoj Spomen-knjizi, koja će sadržavati i fotografije ovih zaslužnih lica, da bi njihov primjer poslužio kao uzor budućim generacijama.

Nova sefardska sinagoga u Sarajevu.

Pše arhitekti R. Lutynski Zagreb.

Kada je jevrejska vjeroispovjedna opština sefardskog obreda u Sarajevu godine 1994 raspisala internacionalni natječaj za skice sinagoge, koja bi se imala graditi u Sarajevu, odlučio sam, da se i ja natječem, te sam odmah pristupio prvim predradnjama i proučavanju programa kao i situacije gradilišta.

Gradilište, koje leži s objiju strana između zgrada, jednim licem prema ulici Kralja Petra, a drugim prema Obali Vojvode Stepe Stepanovića, sa razmjerno malom širinom, nepravilnog oblika i polomljenom osi, odavalo je odmah, da će kod rješavanja zadatke naići na poteškoće pod pretpostavkom, da želim polučiti prikladan i reprezentativan razmještaj pojedinih prostorija, uz izdašnu direktnu rasvjetlu.

Sam položaj gradilišta, uz cijelu rijeku Miljacku, koja od istoka do zapada teče romantično brda sarajevska, tvoreći ubavu kotlinu, upravo je jedinstven.

Sinagoga na arhitektura nema barem još danas, svoga utvrđenog izrazitog obilježja. Prilike, u kojima su živili Jevreji, nisu bile takve da se mogao razviti tipičan tlocrt sinagoga. Za rješavanje bile su mjerodavne samo mjesne prilike i mogućnost izgradnje, kraj djelomično veoma skućene slobode. I tako vidimo kao jedino karakteristično obilježje skoro sviju tlocrta sinagoga smještenje sjedala za muškarce u prizemlju, a sjedala žena uzdignuta, na galeriji.

Bez razvika tlocrta nije se, naravno, mogla da razvije arhitektura, a da se iskristalizira izvjesna tipičnost hrama, arhitekti su većinom upotrebljavali maurski ili romanski slog, renesansu ili barok.

Razmišljajući tako o stilu budućeg hrama, koji bi se imao podici u Sarajevu, u gradu na rasršću istočne i zapadne kulture, što je, usprkos sviju nasrtaja od strane raznih činioca i u raznim epohama, umio kroz cio ni. godina da održi svoju osebnost i naročiti mentalitet, i pošto sam proživio eksperimente secesije i sličnih pokušaja, došao sam do zaključka da će jedino hram, zasnovan u duhu maurskog stila, sa otvorenašću i upotrebnom materijala, modernom konstrukcijom i naprednim dajem prostorija, potpuno odgovarati gradu, mjestu, mentalitetu i tradiciji.

Ovo je bila ideja vodilja kod izrade skica kao i kod kasnije izrade osnovne.

Nakon najtečajnijih skica, povjerena mi je izrada osnove, po kojoj je i hram izrađen.

Sa ulice Kralja Petra ulazi se svečanim dverima posredno kroz nad-svođeno predvorje u peristil, okružen arkadama. Na deset vitkih stupova, sa ukrasnim glavicama, izrađenim u šleskom granitu, počivaju lukovi sa zidovima gornjeg sprata. U skladu s arkadama provedena je i grupacija prozora gornjih spratova, tako da se stapaju u jednu arhi-tektonsku cjelinu, jako istaknutu, ukrasnim glavnim vijencem. Kraj ovih glavnih nalaze se dvije postrane dveri za dnevni prolaz pjevača. Sama vrata izrađena su masivno, u kovanom željezu, sa molivima staromaurskih građevina.

Iz postranih lijevih dveri dolazi se lijevo u predvorje dnevnoga hrama, dok je kraj predvorja smješteno, uz susjednu granicu, stubište za prilaz galeriji dnevnoga hrama, te uredskim i stambenim prostori-jama Uprave opštine i posluge.

Prolazeći kroz peristil dolazi se kroz troja vrata u prolaz, iz koga vode lijevo i desno vrata ka postranim stepeništima za uspon na ga-leriju glavnoga hrama.

Iz ove prostorije vode vrata u predvorje, na čijoj se desnoj strani nalazi garderoba za muškarce, dok je s lijeve strane smještena dvo-rana za vjenčanje.

Kroz prostrana, bogato izrezvana i broncom okovana vrata, dolazi se u veliki hram.

Eliptična prostorija veličajnih dimenzija. Paralelno sa obodnim zidom teče hodnik koji omogućuje u svako vrijeme nesmetani prolaz vjernika. U sredini između stupovlja, koje nosi gornju jako istaknutu galeriju, grupisana su 688 sjedala, odijeljena hodnicima za prilaz islama. Na sup-rot glavnom ulazu nalazi se svetište sa baldahinom i torom kao arhitektonski dominantna prostorija, sve izrađeno u pravome mramoru, ukrašeno sa ulošcima mozaika.

Bogati brončani ukrasi i pozlate povećavaju željeni efekat.

Glavni hram natkriva eliptična kupola, izvedena u armiranom betonu, koja sa svojim tamburom i vijencem počiva na 28 armiranih betonskih stupova, obloženih sa umjetnim mramorom.

Sama kupola, po svojim dimenzijama, vrijedna je naročite pažnje, jer joj veća os iznosi 30'8 m a kraća 22'3 m, te je prema tome, bar za sada, manje više konstruktivna rijetkost.

Iza samog svetišta smješten je tresor hrama za spremanje svetinja i riznice, dok se s objiju strana nalazi po jedna prostorija za rabine i kantore.

Na kraju obodnih hodnika hrama, a po strani svetišta, smeštena su stubišta za uspon na emporu, gdje se nalaze orgulje, kao i nužne prostorije za toalele i garderobu za pjevače.

Prolazom kroz pomenuta stubišta omogućen je izlaz iz hrama prema obali Vojvode Stepe Stepanovića, te ovi izlazi istovremeno služe za slučaj opasnosti.

I sa strane obale Vojvode Stepe Stepanovića izrađen je peristil s arkadama, poput onoga na prolazu kroz glavni ulaz.

Dnevni hram je prostorija čednije izvedbe, sa bačvaslim svodom

presvuđena, sa jednostavnom slikarijom i podnožjem od umjetnog mramora.

Dvorana za vjenčanje duguljasta je prostorija sa polukružnim zaključcima. Strop je od umjetnog stakla, a ostali dio stropa kao i stijene bojene su do visine drvene lamperije. Pod je od parketnih ploča sa ulošcima.

Potrebne toalete za muškarce smještene su u međuspratu, a prilaz njima omogućen je posebnim stubištem iz predvorja.

U I katu, u koji se dolazi već ranije spomenulim stubama sa prolaza, dolazi se u predvorje, iz koga se dospjeva na galeriju za gospođe. Ova galerija ima 300 ugrađenih sjedala, a s desne strane nalaze se još i potrebne toalete.

Inače se sa strane ulice Kralja Petra nalazi, uz komunikacioni hodnik, dvorana za sjednice sa bibliotekom. Desno dvorišno krilo ima dvije sobe za kancelarije, te nužne toalete, dok se u lijevom krilu nalazi, uz veću kancelariju, sekretarijat i soba za rabine sa nužnim nuzprostorijama.

U II katu tek izrađena su dvorišna krila, i to sa desne strane za prostorije a r h i v e, dok se u lijevom krilu nalazi stan čuvara hrama, koji se sastoji iz dviju soba i nuzgrednih prostorija.

Sve su prostorije zgrade snabdjevene centralnim grijanjem sa toplom vodom, te se kotlovnica i spremište goriva nalazi u podrumu, koji ima pristup sa stubišta u ulici Kralja Petra.

Materijal sviju građevnih sastojina izabran je tako da odgovara svrsi, a upotrebljena su plemenita materijalija, da se poluči pravo reprezentativno dejstvo i trajnost.

Podovi sveđanih prostorija izvedeni su u parketnim pločama sa ulošcima, dok je pod hrama izveden u linoleumu, a galerije u linoleumu i parketnim dasčicama. Svelište je popođeno sa mozaikom, a predvorja u kombinovanom teracu sa mozaik-ulošcima. Sve su prostorije za reprezentaciju bojene pravim Kajmovim bojama, djelomice ploham od pravog zlata. Ove odolijevaju uplivu svijetla, a daju se i prati. Sav je uređaj hrama stilski, u skladu sa građevinom, a izrađen u rezbarenj hraslovinu. Sve rastjelna telesa izrađena su u masivnoj lijevanoj bronci.

Glavni arhitektonski elekat polučen je grupacijom velikih ploha, te unijesnom uporabom prikladnog materijala.

Mješavina kamenih optođenja otvora od bihaćskog pjesčanca sa umjetnom žbukom stvaraju harmoniju ploha. Baktrom pokrivena kupola dominira nad okolinom, povećavajući monumentalno djelovanje građevine.

Posvećujući sve sile da izvedem svoj zadatak, uvjeren sam, da sam u danim prilikama uz pridošle napreke stvorio, uz saradnju poštovanih članova Odbora za gradnju hrama, a ne manje poštovanih i plemenitih opština, veličan spomenik ljubavi Svevišnjemu.

BIHARSKA
KRALJEVA
1918

ОВУ СПОМЕНИЦУ ИЗДАЈЕ

**ЈЕВРЕЈСКА ВЈЕРОИСПОВЈЕДНА ОПШТИНА
СЕФАРДСКОГ ОБРЕДА У САРАЈЕВУ ПРИГОДОМ
ОСВЕЋЕЊА НОВОГ ХРАМА**

14 СЕПТЕМБРА 1930 - 21 ЕЛУЛА 5690
